

Urszula Iwańska, Irena Nowak

Dylematy opracowania zbiorów kartograficznych - na przykładzie Biblioteki Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

---

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 2/2, 73-85

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

URSZULA IWAŃSKA

IRENA NOWAK

Biblioteka Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

DYLEMATY OPRACOWANIA ZBIORÓW KARTOGRAFICZNYCH – NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI WYDZIAŁU NAUK O ZIEMI UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

Wprowadzenie

Duża różnorodność zbiorów kartograficznych, ich specyfika stanowi wielkie wyzwanie dla katalogujących bibliotekarzy. Literatura przedmiotu za dokument kartograficzny przyjmuje każdy materiał prezentujący całość lub część Ziemi lub innego ciała niebieskiego (Dudzicka., Gazicka i Grzybowska, 2007, s. 6). Według kartografów są to wszelkie dokumenty wykorzystywane do uzyskania informacji o odległościach, kierunkach i wielkościach obszarów, o danych przestrzennych oraz jako pomoc w odkrywaniu i rozumieniu rozmieszczenia zjawisk i relacji przestrzennych (Kraak i Ormeling, 1998, s.11).

Dokumentami kartograficznymi są więc: atlasy, różnego rodzaju mapy, zdjęcia lotnicze i satelitarne, przekroje, globusy itp. Charakterystyczną cechą tych dokumentów jest to, że występują one często jako dokumenty wieloczęściowe lub wieloarkuszowe. W związku z tym ilość różnych jednostek opisu jest znacznie większa niż w przypadku opracowywania zbiorów innego typu. Jednostką opisu może być: dokument jednoczęściowy (np. pojedynczy arkusz samoistnych map, plan miasta itp.), praca współwydana (np. atlas współwydany, dwie lub więcej map równorzędnych wydanych na jednym arkuszu), jedna część dokumentu wieloczęściowego oraz dokument wieloczęściowy.

Ze względu na swój charakter, opracowanie zbiorów kartograficznych stanowi duży problem dla katalogujących, którzy chcą zapewnić precyzyjną i aktualną informację dla coraz bardziej wymagającego czytelnika. Z informacji uzyskanych w trakcie rozmów z pracownikami różnych bibliotek wynika, że często opracowywaniem zasobów kartograficznych zajmują się specjaliści dziedzinowi (pracownicy od-

działów specjalnych), a nie bibliotekarze z oddziałów opracowania¹. W związku z tym, że wiedza fachowa katalogujących jest czasem niewystarczająca, bardzo ważną kwestią jest, aby zasady opracowania dokumentów kartograficznych były nie tylko precyzyjnie i ściśle określone, ale ponadto opatrzone licznymi komentarzami wyjaśniającymi terminy dziedzinowe. Trudno pogodzić wytyczne polskiej normy i instrukcji opisu dokumentów kartograficznych z wypracowanymi metodami opracowania stosowanymi w polskich bibliotekach gromadzących tego typu materiały. W wielu z nich funkcjonują już inne narzędzia, dzięki którym sprawnie opracowuje się i udostępnia zasoby. Pojawia się pytanie: czy konieczne jest katalogowanie zbiorów kartograficznych według podobnych zaleceń jak zbiory zwarte lub ciągłe - według instrukcji stosowania formatu MARC21 rekordu bibliograficznego?

Mając świadomość, że najważniejsze jest zaspokajanie potrzeb czytelnika, zapewnienie mu szybkiego i łatwego dotarcia do poszukiwanych materiałów, wydaje się oczywiste, że konieczne jest ustalenie jednolitych zasad umożliwiających współkatalogowanie oraz stworzenie centralnego katalogu zbiorów kartograficznych. Centralny katalog jest z pewnością szybkim i pełnym źródłem informacji dla potencjalnego czytelnika². Jednak czy lokalny system dokumentowania i wyszukiwania zbiorów nie jest wystarczający, a nawet korzystniejszy dla czytelnika poszukującego materiałów kartograficznych w konkretnej bibliotece? Czy należy go zaniechać na rzecz systemu opracowania wykorzystującego format MARC21?

Przed koniecznością odpowiedzi na te pytania stanęła Biblioteka Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego.

Obecna praktyka i perspektywy opracowania dokumentów kartograficznych w Bibliotece Wydziału Nauk o Ziemi – dwa systemy

I. Bibmap

Zbiory kartograficzne Biblioteki Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego są niezbędnym w procesie dydaktycznym i badawczym źródłem wiedzy dla studentów i pracowników naukowych. Pochodzą

---

¹ Informacja ta ukazała się również w publikacji: *Format MARC21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego*. Oprac. G. Dudzicka, D. Gazička, I. Grzybowska, 2007, s. 4.

² Istotną wartość centralnego opracowania dostrzegli już twórcy *Centralnego Katalogu Zbiorów Kartograficznych w Polsce*. Oprac. M. Łodyński i in., wydawnictwa nieregularnego ukazującego się w latach 1961-2000 (6 vol.).

z zasobów przyłączonej do Biblioteki Składnicy Map oraz własnych Biblioteki. Po połączeniu - w 2004 roku - zbiory kartograficzne BWNoZ liczą około 30 000 jednostek, a stanowią je: mapy topograficzne w różnych skalach i układach, różnorodne mapy tematyczne, plany, atlasy, zdjęcia lotnicze oraz mapy i atlasy zabytkowe. Spory, ciągle powiększający, jest także zasób dokumentów w postaci elektronicznej.

Pierwotnie, w Składnicy Map, informacje o zasobach znajdowały się w skorowidzach i księgach inwentarzowych. Jednak po przyłączeniu do BWNoZ, niezbędne stało się szybkie i sprawne skatalogowanie zbiorów, w taki sposób aby ułatwić pracę bibliotekarzom, a przede wszystkim czytelnikom. Intensywnie szukano narzędzia elektronicznego, które sprostałoby temu zadaniu.

Korzystając z doświadczenia pracowników Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, BWNoZ podjęła w 2004 roku decyzję o zakupieniu systemu Bibmap. Zamyśl systemu powstał w Pracowni Komputerowej Marka Szczecha. Pierwotnie miał służyć ośrodkom geodezyjnym, następnie został zmodyfikowany i dostosowany dla potrzeb dokumentowania i udostępniania zasobów kartograficznych bibliotek. Zastosowany do opracowania zbiorów kartograficznych Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Bibmap okazał się narzędziem w pełni zaspokajającym oczekiwania katalogera-kartografa.

System ten zapewnia możliwość szybkiego i sprawnego skatalogowania zasobów. Jest to narzędzie pełniące rolę katalogu, wyszukiwarki, a także rejestru wypożyczeń. Składa się z dwóch zasadniczych części – opisowej (tekst) i graficznej (mapa). Część opisowa służy do rejestracji i ewidencjonowania dokumentów kartograficznych przy użyciu minimalnej lecz niezbędnej liczby danych: godło³, układ⁴, sygnatura, opis, data wydania (Szczech, 2003). Przy wprowadzaniu kolejnej pozycji system podpowiada ostatnio wpisane atrybuty, dzięki czemu wpisywanie wielu egzemplarzy jednej pozycji staje się bardzo proste i szybkie (rys. 1).

---

³ Godło mapy jest symbolem liczbowym lub liczbowo-literowym, który wraz z nazwą arkusza mapy (przeważnie nazwa największej miejscowości) określa położenie geograficzne oraz położenie względem innych arkuszy (na skorowidzu), zgodnie z przyjętym podziałem sekcyjnym.

⁴ Układ współrzędnych - państwowy system odniesień przestrzennych – system przyjętych i stosowanych w Polsce geodezyjnych układów współrzędnych płaskich prostokątnych (X,Y).

Układ	Godło	Nazwa	Katalog map	Opis
H	M-34-62-C	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-62-D	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-62-D	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-62-D	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-A	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-A	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-A	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-A	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-A	HYDROGRAFICZNA		
H	M-34-63-B	HYDROGRAFICZNA		

Modyfikacja			
Nr. ewidencyjny:	H/M-34-63-A/2	Układ :	lokalny
Data założenia :	04.03.23	Data ostatniej aktualizacji :	.
Uwagi :	Katowice Mapa Hydrograficzna 1:50 000 * 2001 Warszawa		
Data wypożycz. :		Planowana data zwrotu :	
		Modyfikował :	IN 04.03.26

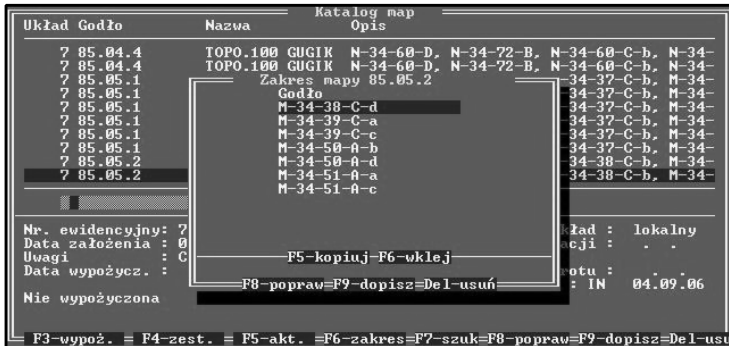
F3-wypoż. = F4-zest. = F5-akt. =F6-zakres=F7-szuk=F8-popraw=F9-dopisz=Del-usu

Rys. 1. Rekord dokumentu kartograficznego w Bibmap

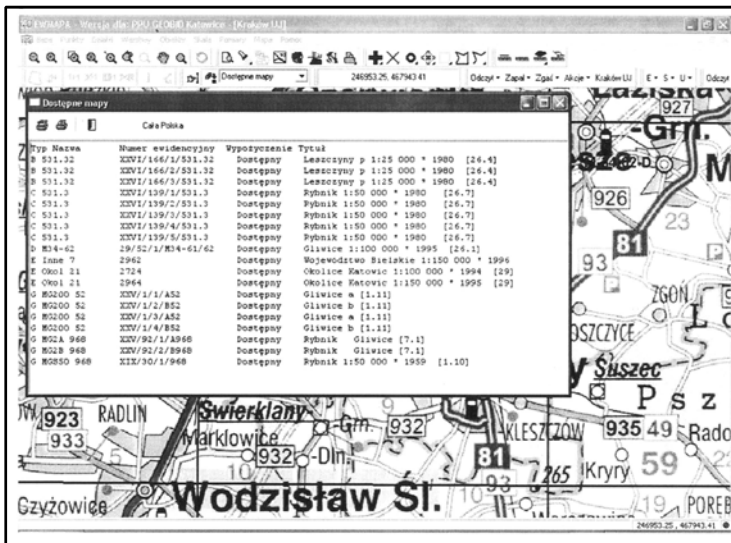
Bibliotekarz ma do dyspozycji szereg zestawień, które może modyfikować w zależności od potrzeb za pomocą dołączonego do programu edytora. Wprowadzenie godła mapy do opisu jest niezmiernie ważne gdyż pozwala na jednoznaczne określenie obszaru, który obejmuje swoim zasięgiem dany dokument. Jest łącznikiem pomiędzy częścią tekstową i graficzną. Podstawą do opracowania części graficznej był program Ewmapa firmy Geobid sp. z o.o. W siatkę współrzędnych układu państwowego „92” wpasowano samochodową mapę Polski. Na mapę nałożono skorowidz map w skali 1 : 50 000 w tym układzie. Istnieje opcja wprowadzania do systemu wielu innych układów państwowych wraz ze skorowidzami co umożliwia wpisywanie dokumentów kartograficznych z różnych okresów i wydanych w różnych układach. Jeżeli dany dokument kartograficzny nie posiada własnego godła, które by jednoznacznie umiejscowiło go na mapie Polski, możliwe jest pośrednie określenie jego położenia. Pomocny w tym jest interfejs „zakres mapy”, gdzie wpisuje się godła map obejmujących obszar opisywanego dokumentu (rys.2). Pozwala to na dość precyzyjne umiejscowienie dokumentu kartograficznego, a także bardzo upraszcza wyszukiwanie.

Czytelnik nie musi znać tytułu, sygnatur, autora, czy innych danych bibliograficznych aby znaleźć w katalogu pozycje dotyczące poszukiwanego obszaru. Po wskazaniu kursorem interesującego go miejsca na mapie pojawia się wykaz wszystkich dokumentów, obejmujących zakresem dany obszar (rys. 3).

Czytelnikowi gorzej zorientowanemu w przestrzeni geograficznej, która jest przedmiotem jego poszukiwań, system pomaga określić dokładniej dane matematyczne. Istnieją możliwości dokonywania po-

Rys. 2. Zakres mapy

Rys. 3. Lista map obejmujących obszar wskazany przez użytkownika

miaru odległości, powierzchni obszaru, określenia współrzędnych topograficznych i geograficznych, a także podaje godła danego miejsca na Ewmapie w różnych układach.

Wyszukiwanie dokumentów kartograficznych nie jest sprawą prosta, dlatego uzupełnienie części opisowej (tekst) o graficzną (mapa) jest istotnym atutem tego systemu. Z bibliotecznej praktyki obsługi czytelników wynika, że zdecydowana większość z nich nie poszukuje konkretnego dokumentu kartograficznego, lecz informacji

o określonym obszarze geograficznym. Często poszukiwane są informacje o niewielkich, mało znanych miejscowościach, dotarcie do dokumentów kartograficznych na ich temat jest możliwe jedynie dzięki przedstawieniu graficznemu – zapewnia to Ewmapa.

Taki sposób katalogowania wydawał się początkowo całkowicie zadowalający. W ciągu 5 lat wprowadzono do systemu 16 150 dokumentów kartograficznych. Nie jest to mało, biorąc pod uwagę fakt, że wprowadzanie danych było dokonywane tylko na jednym stanowisku pracy. Skompletowana baza nie jest na razie uwidocznioma w źródłach internetowych, jednak istnieje możliwość dodatkowej modyfikacji pozwalającej to osiągnąć. Trzeba podkreślić, że jest to program wyłącznie lokalny, w którym nie istnieje opcja zastosowania metody współkatalogowania.

II. Zintegrowany system biblioteczny wykorzystujący format MARC 21

Pierwszym poważnym krokiem w kierunku wypracowania jednolitych zasad katalogowania dokumentów kartograficznych było wydanie w 2001 r. normy *PN-N-01152-5. Opis Bibliograficzny. Dokumenty Kartograficzne*. Kilka lat później, w 2007 roku, ukazała się długo oczekiwana instrukcja (Dudzicka, Gazicka i Grzybowska, 2007) dotycząca stosowania formatu MARC21 dla dokumentu kartograficznego. Dzięki temu również ta grupa dokumentów zyskała format pozwalający na sporządzanie jednorodnych opisów bibliograficznych. Pojawiła się też możliwość wprowadzania rekordów do katalogu NUKAT⁵. Z uwagi na to, że informacje o pozostałych zbiorach BWN oZ udostępniane są w katalogu elektronicznym OPAC (Online Public Access Catalogue), który jest efektem opracowywania w zintegrowanym systemie bibliotecznym PROLIB, trzeba było na nowo rozważyć problem opracowania zbiorów kartograficznych. Stało się to tym bardziej istotne, że BWN oZ funkcjonuje w ramach ogólnouczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego, a Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego podjęła decyzję o sporządzaniu opisów bibliograficznych materiałów kartograficznych w formacie MARC21. BUŚ współpracuje przy tym z bazą NUKAT – wprowadza swoje rekordy i korzysta z niej przy importowaniu z narodowej bazy do katalogu lokalnego.

---

⁵ Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny jest tworzony metodą współkatalogowania przez polskie biblioteki naukowe stosujące następujące zintegrowane systemy biblioteczne: ALEPH, HORIZON, PROLIB, VIRTUA. Wszystkie systemy wykorzystują do opracowania rekordów format MARC21, a informacje o zbiorach udostępniane są w OPAC.

Perspektywa uwidocznienia całości zasobów bibliotecznych w źródłach internetowych jest bardzo kusząca. Wiąże się ona z zaistnieniem nie tylko w OPAC-u wykazującym zbiory systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Śląskiego, ale również w katalogu NUKAT. Trzeba jednak pamiętać, że decyzja ta przysparza wiele trudności. Bibliotekarz – geograf/kartograf musi opanować znajomość formatu MARC21; bibliotekarz - kataloger powinien poznać specyficzną terminologię kartograficzną. Opracowujący musi umieć zadecydować czy tworzyć rekord bibliograficzny dla pojedynczego arkusza mapy, lub zdjęcia, dla pracy współwydanej, dla dokumentu wieloczęściowego itp. Konieczność dokładnego obejrzenia dokumentu sprawia, że czas jego opracowania w stosunku do innych typów zbiorów znacznie się wydłuża. Na usprawnienie opracowania tych zasobów bardzo korzystny wpływ miałyby ścisła współpraca specjalisty (karto-

001		vtls001385077
003		NUKAT
005		20100301012000.0
007		aj can n
008		090707s1992 pl ag a 0 pol c
034	1	\a a \b 200000 \d E4920 \e E4920 \f N2300 \g N2300
035		\a xx001385077
039	9	\a 201003010120 \b VLOAD \c 201002260841 \d uam \c 201001191129 \d uam \c 200908250758 \d us \y 200907071206 \z us
040		\a KAT U/MP \c KAT U/MP \d KAT U/MP \d POZN U/OBs
245	0 0	\a Cisna : mapa topograficzna : M-34-XXIX : skala 1:200 000 / \c [oprac. kartogr.] Wojskowe Zakłady Kartograficzne ; Sztab Generalny Wojska Polskiego. Zarząd Topograficzny.
246	1 3	\a Mapa topograficzna Polski
255		\a Skala 1:200 000 \c (E 49°20'-E 49°20'/N 23°00'-N 23°00').
260		\a Warszawa : \b Nakł. Wojskowych Zakładów Kartograficznych, \c 1992.
300		\a 1 mapa : \b kolor. ; \c na ark. 47x42 cm, złoż. 24x14 cm.
500		\a Tyt. znad ramki mapy.
500		\a Tyt. na panelu: Mapa topograficzna Polski : Cisna, M-34-XXIX.
500		\a Na arkuszach numeracja porządkowa.
500		\a Dok. kartogr. wieloczęściowy, dla poszczególnych ark. tworzy się odrębne rekordy bibliograficzne.
500		\a Rzeźba pokazana za pomocą poziomic i punktów wysokościowych, warstwie ciągle poprowadzono co 40 m.
500		\a Stan aktualności 1981-84.
651		\a Cisna (Polska ; region) \v mapy.
655		\a Mapy topograficzne \y 1945-1990.
710	2	\a Wojskowe Zakłady Kartograficzne.
710	1	\a Polska. \b Wojsko Polskie (1944-). \b Sztab Generalny. \b Zarząd Topograficzny.
966		\a POZN_U
973		\a KAT_U

Rys. 4. Rekord bibliograficzny dokumentu kartograficznego w formacie MARC21 zamieszczony w bazie NUKAT.

grafa) z bibliotekarzem (katalogerem). Pozwoliłoby to nie tylko na zdobycie, czy poszerzenie niezbędnej wiedzy, ale także na wymianę doświadczeń. W BWN0Z ten warunek jest osiągalny. Format MARC21 stwarza konieczność wprowadzania różnorodnych, bardzo dokładnych informacji o opracowywanym dokumencie. Rys. 4 ukazuje przykład konkretnego rekordu bibliograficznego w formacie MARC21.

W formacie tym specyficznymi, właściwymi tylko dla dokumentu kartograficznego, są strefy: pole stałej długości 007 (forma fizyczna) oraz pole 255 (strefa danych matematycznych). Również pole 6XX (hasło przedmiotowe) ma odmienny charakter.

Wypełnienie kodów pola 007 nie wymaga wiedzy specjalistycznej, gdyż łatwo można określić rodzaj dokumentu, jego postać fizyczną, kolor, nośnik czy typ reprodukcji - w przeciwieństwie do pola 255, gdzie stopień trudności jest bardzo duży. Już pierwszy element - skala - stanowi poważny problem dla katalogującego. W przypadku gdy skala nie jest podana w postaci ułamka, obliczenie jej na podstawie podziałki liniowej, skali mianowanej lub siatki często przerasta umiejętności bibliotekarza. Pełniejsze komentarze wyjaśniające terminy kartograficzne zamieszczone w opisie tego pola w instrukcji byłyby niezwykle pomocne. Kolejnym, stwarzającym trudności, podpolem jest oznaczenie położenia geograficznego obszaru przedstawionego w dokumencie (współrzędne geograficzne). Odczytuje się je z opisywanego dokumentu, czasem wymaga to jednak dodatkowych umiejętności przy samodzielnym wyznaczeniu długości i szerokości geograficznej. Problemem jest ich określenie w przypadku kiedy prezentowany obszar nie jest pokazany w takim samym stopniu szczegółowości w każdej części mapy. Sposób oznaczenia współrzędnych geograficznych staje się wtedy progiem trudnym do pokonania (Dudzicka, Gazicka i Grzybowska, 2007, s. 85). Na krytykę zasługuje również sposób w jaki instrukcja traktuje dane dotyczące map nieba - oznaczenie strefy nieba, oznaczenie równonocy. Terminologia tam zastosowana jest trudna do zrozumienia nawet dla kartografa. Jedynie dana matematyczna dotycząca odwzorowania jest bezdyskusyjna - przejmując się ją z dokumentu, nie określa się odwzorowania samodzielnie.

Nie tylko strefa danych matematycznych wpływa na znaczne wydłużenie czasu opracowania dokumentu kartograficznego. Również opracowanie informacji o zawartości treściowej (hasła przedmiotowe) jest bardzo pracochłonne. Kwestia ta jest niezwykle ważna - właściwe opracowanie tematyki (jak i formy) i przedstawienie jej jako hasła przedmiotowego (temat plus określniki) może najlepiej zaspokoić po-

trzeby wyszukiwawcze użytkownika (Poloczek, 2007a, s. 58-60). Informacja zawarta w hasłach przedmiotowych powinna być bardzo bogata i szczegółowo odpowiadać na pytanie o obszar, rok lub lata przedstawionej sytuacji, temat i rodzaj mapy. Na potrzeby opisywanego systemu, do opracowania rzeczowego, zastosowano język haseł przedmiotowych KABA. Przeważająca część haseł ma postać [Temat] – [określnik formy], przy czym tematem jest nazwa geograficzna, która często występuje również jako określnik swobodny geograficzny. Szczegółowe informacje o zasadach stosowania zostały zawarte w instrukcji *Język haseł przedmiotowych KABA* (Głowacka, 2000, s. 93-115) i w podręczniku *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy* (Głowacka, 2003, s. 45-56) – obie pozycje wydano w serii wydawniczej FOKA. Jak podają wymienione źródła, w funkcji tematu występują hasła wyrażone nazwami kontynentów, państw współczesnych i dawnych, regionów historycznych, gospodarczych, kulturowych, jednostek podziału administracyjnego, politycznego, jednostek fizjograficznych i ich części: gór, wysp, mórz itp. Po nazwach geograficznych stosuje się ponad 200 określników swobodnych. Przykład: Alzacja (Francja; region), Wisła (Polska; rzeka). W opracowaniu dokumentów kartograficznych ważną rolę odgrywają określniki formy, wskazujące na formę piśmienniczą lub wydawniczą dokumentu, określające jego postać fizyczną, przeznaczenie czytelnicze, formę zawartej informacji. Przykład: mapy teledetekcyjne, mapy turystyczne, mapy – wydawnictwa przed 1800.

Niestety, jako że w katalogu NUKAT dokumenty kartograficzne zaczęto katalogować dopiero po 2007 roku, słownictwo kartograficzne języka przedmiotowego KABA jest jeszcze dość ubogie. Ma na to wpływ również fakt, że mało jest fachowców z dziedziny kartografii, którzy chcieliby współpracować z bazą NUKAT w tym zakresie. W czasie *Specjalistycznych warsztatów otwartych dla użytkowników języka haseł przedmiotowych* zorganizowanych w 2009 roku w Warszawie, zgłoszono pilną potrzebę znalezienia osób, które weszłyby do grupy roboczej opracowującej hasła przedmiotowe z kartografii. Z pewnością w przyszłości sytuacja ta ulegnie poprawie, indeks haseł przedmiotowych będzie coraz pełniejszy, a jego przeszukiwanie będzie cenniejszym źródłem informacji zaspokajającym różnorakie potrzeby użytkownika. Indeks przedmiotowy nie jest oczywiście jedynym indeksem stosowanym w zintegrowanym systemie bibliotecznym, dzięki któremu funkcjonuje NUKAT. Nie można pominąć znaczenia indeksu autorskiego czy tytułowego. Poruszanie się po tak bogatej bazie rekordów bez tych indeksów byłoby niemożliwe, ich wartość informacyjno-wyszukiwawcza jest jednak mniejsza. Jak już bowiem

wspomniano, czytelnicy zainteresowani materiałami kartograficznymi przeważnie nie poszukują konkretnego dokumentu kartograficznego, zdecydowana większość poszukuje dokumentów z określonego obszaru geograficznego lub na określony temat. Przemawia to za poglądem, że większe znaczenie ma indeks przedmiotowy. I jeszcze jedno - hasła przedmiotowe często uzupełniają bądź rekompensują niepełne lub niekompletne dane zamieszczone w pozostałych strefach opisu rekordu bibliograficznego dokumentu kartograficznego.

Układ	Godło	Nazwa	Katalog map	Opis
A	M-34-50-C	SZMG		
A	M-34-50-C	SZMG		
A	M-34-50-C	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		
A	M-34-50-D	SZMG		

Modyfikacja	
Nr. ewidencyjny:	A/910/2
Data założenia:	04.04.08
Uwagi:	Bytom 1:50 000 Szczegółowa Mapa Geologiczna 1955 Warszawa
Data wypożyczenia:	
Nie wypożyczona	

001	001	v16001285077
002	002	NUZAT
007	007	20100301012000.0
010	010	aj can/c
034	1	1a a 'b 205000 'd E4920 'e E4920 'f N2300 'g N2300
035		1a v001385077
039	9	1a 201003010120 'b VLOAD 'c 20100226084 'd uam 'e 201001191129 'f uam 'g 20090825078 'h us 'i 20090701206 'j us
040		1a KAT UNIK 'c KAT UNIK 'd KAT UNIK 'e POZN UNIK
145	0	1a Ciąga i mapa topograficzna : M-34-KXXIX i skala 1:200 000 / 'c [oprac. Polskiego Zarząd Topograficzny]
146	1	1a Mapa topograficzna Polski
155	3	1a Skala 1:200 000 'c (E 49°20'-E 49°20'N 23°00'-N 23°00')
260		1a Warszawa : 'b Nakł. Wojskowych Zakładów Kartograficznych, 'c 1992
300		1a 1 mapa : 'b kolory : 'c na ark. 47x62 cm, 'dzt. 24x14 cm
500		1a Tyt. znad ramki mapy
500		1a Tyt. na panelu: Mapa topograficzna Polski : Ciąga, M-34-KXXIX
500		1a Na aktualnych numeracji porządkowa
500		1a Dok. kartogr. wielozępcowy, dla poszczególnych ark. tworzy się odrębne rekordy bibliograficzne.
500		1a Rzeźba pokazana za pomocą poziomicy i punktów wysokościowych, warstwicą cięgiej poprzedzono co 40 m.
500		1a Stan aktualności 1981-84.
651		1a Ciąga (Polska : region) 'v mapy
655		1a Mapy topograficzne 'v 1845-1990
710	2	1a Wojskowe Zakłady Kartograficzne
710	1	1a Polska : 'b Wojsko Polskie (1944-) : 'b Sztab Generalny : 'b Zarząd Topograficzny
866		1a P02Z_Li

Rys. 5. Rekord bibliograficzny dokumentu kartograficznego w programie Bibmap i w formacie MARC21

Podsumowanie – wady i zalety obu systemów, który wybrać?

Nie można w prosty, bezpośredni sposób porównać obu systemów opracowania zbiorów kartograficznych, gdyż pełnią one inne role, ich przeznaczenie różni się. Bibmap służy do opracowania zasobów zgromadzonych w konkretnej bibliotece. Zintegrowany system biblioteczny Prolib wykorzystujący do opracowania rekordów format MARC21 ma szerszy zasięg, znajduje zastosowanie w katalogowaniu centralnym, ogólnonarodowym i co ważne – opiera się na zasadzie współkatalogowania. Zastanawiając się jakie są wady i zalety obu sposobów opracowania, można dojść do wniosku, że najlepszą cechą Bibmap jest możliwość graficznego przedstawienia poszukiwanego obszaru na mapie, natomiast systemu PROLIB (i innych wykorzystujących format MARC21)⁶ – zastosowanie różnego rodzaju indeksowania, z czego najważniejszy jest indeks haseł przedmiotowych. Okazuje się, że te elementy, które stanowią największą zaletę opracowania w jednym programie nie zostały uwzględnione w drugim.

⁶ Patrz przypis 4.

Porównanie sposobu potraktowania danych matematycznych – ważnych informacji, właściwych tylko dla dokumentów kartograficznych – przemawia na korzyść Bibmap. W tym programie bibliotekarz (oraz użytkownik) nie jest pozostawiony sam sobie, istnieją narzędzia pomocne w rozwiązywaniu problemów, których ta strefa danych przysparza.

Odnosnie do innych elementów opisu, opinie o ich przydatności są różne. Format MARC21 wymusza podawanie informacji o autorze, redaktorze, instytucjach sprawczych, wydawcach. W artykule dotyczącym użytkowników dokumentów kartograficznych przeanalizowano potrzeby wyszukiwawcze czytelników (Poloczek, 2007b, s. 35-40). Niektórzy z nich uważają, że opis bibliograficzny powinien być tak dokładny, by na jego podstawie można było ocenić przydatność danego dokumentu na swoje potrzeby. Inni natomiast sądzą, że nie warto podawać zbyt szczegółowych danych, ponieważ opis staje się mało przejrzysty. Wszyscy jednak zgadzają się co do tego, że dopiero po analizie konkretnego dokumentu (mapy), czytelnik może się zorientować, czy dana pozycja spełnia jego oczekiwania. Badania te potwierdzają również, że obszar jest głównym elementem zapytań wyszukiwawczych; bardzo istotne są również temat i skala mapy, a mniej ważne rok, wydawca, tytuł i autor.

Nawet jeśli redaktor, instytucja sprawcza, czy wydawca są rzadko wykorzystywanym wyrażeniem wyszukiwawczym, to nie możemy potencjalnego użytkownika pozbawić możliwości uzyskania odpowiedzi na tego typu pytania. Dlatego korzystne jest to, że zintegrowany system biblioteczny stosujący format MARC21 indeksuje nazwiska twórców, a dzięki powiązaniom z kartoteką haseł formalnych uściśla je, że istnieją indeksy tytułów, haseł przedmiotowych. Bibmap, pozbawiony indeksowania, nie daje użytkownikowi tych możliwości wyszukiwawczych.

Dokumenty kartograficzne często są wieloczęściowe, zdarza się zatem, iż ta sama pozycja występuje kilkakrotnie w indeksie tytułów: raz opracowana jako pojedynczy arkusz, drugi raz jako część pewnej całości, co zależy od stopnia skompletowania danej pozycji w zasobach konkretnej biblioteki lub od opinii osoby katalogującej. Decyduje ona, czy opisywana część ma na tyle indywidualny, wyróżniający tytuł, że zasługuje on na umieszczenie go w podpolu \a pola 245. Ważne jest, że istnieje pole 246 (wariant tytułu), które jest pomocne przy identyfikacji dokumentu lub do wyszukania jego opisu. Zastosowanie tego pola (albo tych pól, bo 246 jest polem powtarzalnym) pozwala uniknąć rekordów dublowanych. Niestety, po dokładniejszym przejrzaniu rekordów bazowych w NUKAT można stwierdzić, że wy-

pełnienie pola 246 przez katalogujących jest traktowane dość niekonsekwentnie. Baza tytułów w katalogu NUKAT jest także tak zasobna, że wyszukiwanie w niej konkretnej pozycji jest utrudnione. Baza gromadzi bowiem w jednej kategorii wyszukiwawczej „tytuł” wszystkie tytuły: wydawnictw zwartych, ciągłych i kartograficznych. Przeglądając bazę tytułów w poszukiwaniu konkretnej mapy, trudno nam rozróżnić, która pozycja zawierająca w tytule nazwę geograficzną dotyczy wydawnictwa kartograficznego. Tytuły czasopism zasłużyły na odrębną kategorię wyszukiwawczą „tytuł czasopism”. Czy nie byłoby zasadne stworzenie odrębnej kategorii również dla dokumentu kartograficznego?

Czasami tytuł dokumentu kartograficznego jest mało konkretny i może utrudnić potencjalnemu czytelnikowi uzyskanie informacji o jego przydatności. Wtedy tym cenniejsze okazują się hasła przedmiotowe. W Bibmapie zaś hasła przedmiotowe nie są podawane.

Niezmiernie cenną zaletą Bibmap jest czas opracowania zasobów. Jak wynika ze statystyki opracowań zbiorów BWNoZ, dzięki Bibmap w stosunkowo krótkim okresie udało się opracować i przygotować do udostępniania pokaźny zasób dokumentów kartograficznych. W przypadku programu stosującego MARC21, opracowanie tak dużej liczby rekordów bibliograficznych w porównywalnym okresie nie byłoby możliwe. Sytuacja ta w przyszłości może się zmienić. Trzeba bowiem pamiętać o zasadzie współkatalogowania. Baza rekordów kartograficznych w katalogu NUKAT, do której trafiają opisy bibliograficzne stworzone przez katalogerów z bibliotek naukowych stosujących format MARC21 jest stosunkowo młoda. Zaczęto do niej wprowadzać rekordy po 2007 roku, jednak z czasem będzie ona coraz pełniejsza i katalogowanie zasobów kartograficznych bibliotek współpracujących coraz częściej polegać będzie na kopiowaniu rekordów do lokalnej bazy.

Można stwierdzić, że obecnie najbardziej korzystnym rozwiązaniem dla Biblioteki WNoZ jest opracowywanie dokumentów kartograficznych zarówno w Bibmap, jak i w zintegrowanym systemie bibliotecznym polegającym na współkatalogowaniu przy użyciu formatu MARC 21. Ma to sens z uwagi na to, że jak wykazano, każdy z nich odgrywa inną rolę, ma inne zalety. Oba systemy nie wykluczają się, a wręcz uzupełniają. W skrócie ujmując – pierwszy z nich ma znaczenie lokalne, drugi globalne.

Bibliografia

- Dudzicka G., Gazicka D., Grzybowska I. (oprac.) (2007), *Format MARC21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego*. Warszawa.
- Głowacka T. (red.) (2000), *Język haseł przedmiotowych KABA : zasady tworzenia słownictwa*. Warszawa.
- Głowacka T. (2003), *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa.
- Kraak M.-J., Ormeling F. (1998), *Kartografia : wizualizacja danych przestrzennych*. Warszawa.
- Poloczek I. (2007a), *Opracowanie i wyszukiwanie dokumentów kartograficznych w bibliotekach*. „Zagadnienia Informatyki Naukowej”, nr 1 (89), s. 50-65.
- Poloczek I. (2007b), *Użytkownicy bibliotecznych dokumentów kartograficznych*. „Polski Przegląd Kartograficzny”, nr 1, s. 35-43.
- Polska Norma PN-N-01152-5. Opis bibliograficzny. Dokumenty kartograficzne* (2001), Warszawa.
- Szczech M. (2003), *Katalog map – instrukcja (maszynopis)*, Książenice.
- Żaba B., Poremba A. (2005), *Początki bywają trudne – spostrzeżenia dotyczące gromadzenia dokumentów elektronicznych*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Głównej AE w Krakowie” [online], nr 25 [dostęp: 2010-03-12]. Dostępny w World Wide Web: <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/biuletyn/Old1/index.php?Strona=Art.&Tytul=008...>

U. Iwańska, I. Nowak

Dilemmas in cataloguing and indexing cartographic collections – the example of Library of Faculty of Earth Sciences, University of Silesia

Summary

Cataloguing and indexing cartographic collections can be a great challenge for cataloguing librarians. Cataloguing this category of documents is a difficult and laborious activity due to the particular character of these documents, their variety, the necessity of expert terminology and the adjustment of current praxis of cataloguing and indexing cartographic collections in local libraries to the guidelines of Polish standard and instructions of use of format MARC21. The article presents the dilemmas that appear in the cataloguing process on the example of Library of Faculty of Earth Sciences of University of Silesia. Resources of cartographic documents in the Library of Faculty of Earth Sciences were catalogued and indexed in Bibmap programme. It is planned to catalogue this type of documents in integrated library system consisting in shared cataloguing with use of format MARC21. The article deliberates upon advantages and disadvantages of both methods and presents the conclusions deriving from practical use of these methods.